

О. В. Забарний

### Юхим Карський і Тарас Шевченко

*В статье раскрываются некоторые вопросы, освещающие взгляды Ефима Федоровича Карского на развитие украинского языка и литературы. Поэма Тараса Шевченка «Наймичка», прорецензированная Карским, привлекла его богатством украинских лексических средств.*

Відомий дослідник мови, літератури та культури білоруського народу, давньоруської палеографії та пам'яток давньоруської писемності Юхим Федорович Карський належав до тієї когорти випускників Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька, які в основу своєї наукової діяльності закладали глибоку повагу до мови й культури народу, що ставав об'єктом їх дослідження.

Зацікавленість українською мовою у Карського виявилася ще під час навчання у Ніжині. Будучи студентом історико-філологічного інституту (1881-1885) він любив відвідувати місцеві ярмарки, де з великим задоволенням слухав українські народні пісні. Навчаючись у відомих російських славістів Р. Ф. Брандта та М. І. Соколова історії мови, він обрав за спеціалізацію мову та народну творчість білорусів, але часто у своїх дослідженнях вдавався до порівнянь з українською мовою. Декілька досліджень Карського присвячені українській мові, її говіркам та зв'язкам з іншими слов'янськими мовами: «Матеріали для вивчення північно-малоруських говорів, а також перехідних від білоруських до малоруських» (1898), «З російської діалектології. До питання про ствердіння (пом'якшуваність) звуків *ε* та *і* у малоруському наріччі» (1904), розділ «Малоруське наріччя (українська мова)» в книзі «Російська діалектологія» (1924). Творам української літератури присвячені праці Карського: «Малоруський Луцидарій за рукописом 17 ст.» (1905), «Три малоруські пісні з польського збірника 17 ст.» (1905), «Наймичка» Шевченка. Матеріали до її наукового видання» (1907). Карському належать численні рецензії на праці українських філологів та фольклористів В. Гнатюка, М. Возняка, С. Смаль-Стоцького, А. Кримського, Є. Тимченка та інших.

Усе це є свідченням не лише багатогранності наукового таланту білоруського вченого, але й глибокої поваги до мови та культури братнього українського народу.

Поза сумнівом, Карський був добре обізнаний з творчістю Тараса Шевченка. Вірогідно, що він з нею познайомився ще навчаючись в історико-філологічному

інституті князя Безбородька у Ніжині. Літературно-мистецькі традиції у лицей, а згодом історико-філологічному інституті шанувалися і переходили від одного покоління до іншого. Шевченко неодноразово бував у Ніжині. Саме тут мешкав і працював викладачем Ніжинського повітового училища Іван Максимович Сошенко, людина, яка відкрила в Петербурзі Шевченка, доклала чимало зусиль для звільнення його із кріпацтва. Шевченко зустрівся із ним у Ніжині 1846 року, подорожуючи Україною. Ось як описує цей епізод Олександр Кониський: «Була саме масниця, коли наші подорожні приїхали до Ніжина. Ніжин – місто невеличке. На той час воно було осередком освіти для Чернігівщини і для північно-західної Полтавщини. Тут пишався тоді Безбородьків лицей. Хоча рука царя Миколи і приголомшила лицей, а проте все ж він притягував до себе лівобережну молодіж і надавав Ніжину значної ваги. Окрім лицей, у Ніжині була гімназія, дві чотирикласових і кілька однокласових шкіл. Се вже робило Ніжин містечком інтелігентним...

Коли Шевченко і Чужбинський (останній до того ж і годованець Ніжинського лицей) приїхали в Ніжин, дак про приїзд їх зразу залунала чутка по місту і «двері нашої квартири, - розповідає Чужбинський, - не зачинялися найпаче від студентів: між ними тоді ще був і відомий потім перекладник творів Шекспіра, Шіллера, Гете, Шевченка – Микола Гербель». Вітали Шевченка ніжинці дуже добре, найпаче молодіж під проводом Гербеля. Гербелеві він (Шевченко – авт.) написав тоді в альбом строфу вірша «За думою дума роєм вилітає...» [1].

Саме дякуючи Гербелю пізніше до бібліотеки Ніжинського історико-філологічного інститут та діючої при ньому гімназії потрапило багато переведених ним російською мовою книжок європейських авторів, а також і «Кобзар» Шевченка видання 1860 року. Микола Васильович Гербель став першим перекладачем творів Шевченка. Коли Шевченко був на засланні, Гербель опублікував у журналі «Библиотечка для чтения» вірш Кобзаря. Згодом вони зустрілися у Петербурзі і Гербель переклав російською мовою 18 творів Шевченка, а у 1860 році видав «Кобзар» у перекладах російських поетів. Примірник з дарчим написом подарував поету. Пізніше, вже після смерті Шевченка, у 1871 році у Петербурзі під редакцією Гербеля вийшла в світ антологія «Поэзия славян». Було опубліковано твори Т.Шевченка, інших українських поетів, а також 12 білоруських народних пісень. Примірник антології Гербель подарував бібліотеці Ніжинського лицей.

Зрозуміло, що навчаючись в інституті та захоплюючись дослідженням білоруського фольклору, Ю. Карський не міг лишити поза увагою дану антологію, а значить і поезію Шевченка. Ось як згадує про бібліотеку вихованець історико-

філологічного інституту, а згодом відомий вчений В.В. Данилов: «В книгах не было недостатка. Библиотека, которой заведовал Александр Дмитриевич Гольшкин, хотя не блистала свежими изданиями, но содержала много книг, чтение которых не только расширяло горизонт в то время, но пригодилось даже потом, в педагогической работе.

Так, в ней были издания сочинений европейских писателей в русских переводах под редакцией Н.В.Гербеля с его дарственными подписями, потому что он получил образование в Нежинском Лицее, в его время представлявшем высшее юридическое учебное заведение.

По Гербелевским изданиям я прочитал всего Шиллера, Гете, Шекспіра, познакомился с поэзией славянских писателей...» [2].

У цих спогадах Данилов згадує і про панахиду по Шевченку, яку студенти замовили в Авдієвській церкві Ніжина, і про гурток самоосвіти, який вони створили. Щоправда, всі ці події відбувалися вже значно пізніше, під кінець 90-х років. Але вони досить повно передають атмосферу, яка панувала серед студентів історико-філологічного інституту в 70-90 роки 19 століття.

Юхим Карський у 1885 році з відзнакою закінчив історико-філологічний інститут і був направлений викладачем до другої Віленської гімназії.

У 1893 році Карський захищає у Варшаві магістерську дисертацію «К истории звуков и форм белорусской речи» і стає викладачем Варшавського університету. Саме університет у Варшаві став місцем наукового розквіту Ю.Ф. Карського. У 1894 році його призначають на посаду професора кафедри російської і церковно-слов'янської мови та історії російської літератури. У грудні 1896 року Рада Московського університету надала Карському ступінь доктора російської словесності. У ці роки він отримує за свою наукову діяльність низку нагород від Імператорської Академії наук. У січні 1905 року Ю.Карського було затверджено редактором «Русского филологического вестника», наукового часопису, який видавався у Варшавському університеті, а 6 вересня того ж року обрано ректором університету.

Саме у «Русском филологическом вестнике» за 1907 рік, у томі 57, на сторінках 100-107 і була вміщена наукова розвідка професора Ю.Карського «Наймычка» Шевченка. Матеріали для ея научного издания».

Карський повідомляв, що весною 1906 року, займаючись білоруськими рукописами зібрання О.М. Бодяньського, які зберігалися у Московському Товаристві історії та старожитностей Російських ( номер 144-164 ), він звернув на номер 159, під яким у зібранні знаходилася «малорусская стихотворная повесть Т.Г. Шевченка «Наймычка», «по какому-то недоразумению попавшая в белорусский отдел» [3].

Далі дослідник пише, посилаючись на статтю п. Доманицького у журналі «Киевская старина» за вересень 1906 року, що у Санкт-Петербурзі та Львові готуються до друку наукові видання «Кобзаря». У зв'язку з цим Карський пише: «считаю своевременным обратить внимание исследователей произведений Шевченка на указанную рукопись, не безынтересную для установления первоначального текста «Наймычки» [3, с.100].

Далі у своїй розвідці Карський детально описує рукопис, який складається з двох листів звичайного паперу з фабричним логотипом у лівому верхньому кутку: «Водных знаков на бумаге никаких нет. Размер сложенного вдвое листа: 35,8 (справа, или) 35,5 (слева) 22,1 (внизу, или) 22,3 (вверху) см. Второй лист несколько меньше.

Стихотворения «Наймычка» написано довольно старательно в два столбца, на пяти страницах, одной и тою же рукою; затем тою же рукою, но свежее очиненным пером, почерком несколько мельче и тоньше, сделаны правки, особенно в начале поэмы...» [3, с. 101].

Ми вдаємося до детального цитування з тією метою, щоб показати наскільки уважний і навіть педантичний був професор Карський при дослідженні художнього тексту. Далі він у своєму дослідженні припускає думку, що рукопис являє собою оригінал і написаний рукою самого Шевченка, «так как поправки в основном тексте могли быть сделаны только автором» [3, с. 101]. Але водночас Карський жалкує, що не може стовідсотково довести приналежність цього рукопису Шевченку, оскільки ні у Варшаві, ні у Санкт-Петербурзькій Публічній бібліотеці немає інших рукописів поета, щоб порівняти почерк. А тому Карський вдається до дослідження авторського підпису під портретом, вміщеним у «Кобзареві» 1884 року видання і доходить до висновку, що «как видно из прилагаемого ниже снимка, подписи различаются, но они могут быть разного времени» [3, с. 102].

Далі дослідник вдається до з'ясування часу написання рукопису, оскільки він датований листопадом 1845 року, а не 1844, як це датовано у виданні «Кобзаря» 1884 року. Карський вважає: «Но в последнем случае такое приурочение произошло по недоразумению и опирается на ложно понятом объявлении, помещенном в «Основе» 1862 г., март, 142, где напечатано «Известие о прозаических сочинениях Т.Г. Шевченка на великорусском языке. Упомянутая здесь «Наймычка», написанная 25 февраля 1844 года в Переяславе, на 15 ½ листах, сложенных в ¼ листа не совпадает с малорусской «Наймычкой» [3, с. 102].

Як бачимо з наведеної вище цитати Карський був добре обізнаний з творами Тараса Шевченка, читав часописи «Киевская старина» та «Основы», де вміщувалися твори українських письменників.

Далі у своєму дослідженні Карський вдається до порівняння тексту віднайденого рукопису з виданням «Кобзаря» 1884 року і знаходить багато відмінностей «не только в орфографии, но и в самом тексте». «Кроме того, для суждения о поэтическом творчестве интересна и первоначальная редакция того или другого листа...» [3, с.103]. А тому у зносках Карський відтворює «первоначальный текст. За недостатком листа в журнале не решусь перепечатывать все стихотворение. Ограничусь лишь началом, а к остальному подведу варианты больше лексического характера».

Ю.Карський надзвичайно ретельно провів лексичне дослідження «Наймички». Його зноски під основним текстом поеми містять особисті судження дослідника щодо багатства української поетичної мови. Видно, що дослідник добре розумівся на українському фольклорі. Для прикладу зноски на сторінці 104: «В начале этих стихов стояло еще «Ой» [3]. У оригіналі поеми цього вигуку немає, але у народнопісенній творчості він зустрічається доволі часто. Карський досить ґрунтовно зробив порівняльний аналіз усіх восьми частин поеми. Написання статті Карський завершив у жовтні 1906 року.

Опублікована у «Русском филологическом вестнике» за номером 1 у 1907 році наукова розвідка Ю.Карського про «Наймичку» Тараса Шевченка отримала широкий резонанс у науковому світі. Свідченням цього може служити лист московського дослідника І.І Любова до Карського, датований 17 січня 1907 року. Любов пише: «Вы в своем труде о Шевченко говорите, что это «автограф», а по-моему, это не автограф, а точная копия, написанная неизвестною мне рукою (похожею отчасти на руку Афанасьева -Чужбинского) и, надо полагать, скопированная с оригинала, и во время, близкое к написанию этой поэмы, - может быть, даже в том же 1845 году». У кінці листа І. Любов пише українською мовою: «Як будете в Москві, то милості прошю, зайти до моєї господи, та побалакаєм іще де об чім цікавим про Шевченка, бо про все гаразд не напишеш!» [4].

Таке звертання до Карського засвідчує, що поезія Т.Шевченка була в колі його наукових уподобань.

Насамкінець додамо, що саме в цей період (1905-1907 рр.) Янка Купала працює над перекладами творів Шевченка на білоруську мову, які у 1908 році побачили світ.

Ю.Ф. Карський написав багато доброзичливих повідомлень та численних відгуків на праці з українознавства, переважно з лінгвістики, про українські філологічні журнали

та словники. Подібних заміток, повідомлень і рецензій на українську філологічну продукцію більше за Карського з неукраїнських лінгвістів не друкував ніхто [5].

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Надія Онищенко. Тарас Шевченко і ніжинські греки // газ. «Слово Просвіти» від 10 березня 2010 року. – С.3  
<http://slovoprosvity.org/2010/03/10/>
2. Данилов В.В. Воспоминания о Нежинской гимназии конца 19 столетия // зб. «Література та культура Полісся», Випуск 1. – Ніжин, 1990. –С. 63-73.
3. Карский Е. Ф. «Наймычка» Шевченка. Материалы для ея научного издания // Руський філологічний вестник: Учено-педагогічний журнал, издаваемый под ред. проф. Карського. – Варшава, 1907. – Т. 57. – С.100-107.
4. [Litorus.org.ua / shevchenko/epis / 07.htm](http://Litorus.org.ua/shevchenko/epis/07.htm). Лист 557.
5. Сокольська М. Вчений із світовим ім'ям // Література і культура Полісся. Випуск 1. – Ніжин, 1990. – С. 80.

The article singles out Ye. F. Karsky's views on the development of the Ukrainian language and literature. The poem “The Handmaiden” (“Naimychka”) by T.Shevchenko, Reviewed by Ye.F. Karsky, attracted the latter by the abundance of Ukrainian lexical devices.